

دانشگاه الزهرا (س)  
دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی

پایان نامه  
جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد  
رشته جامعه‌شناسی

عنوان  
بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و آسیب‌های اجتماعی  
(با تأکید بر محلات قدیم و جدید شهر تهران)

استاد راهنما  
خانم دکتر مرضیه موسوی خامنه

استاد مشاور  
خانم دکتر سوسن باستانی

دانشجو  
سارا متین

مهر ۱۳۸۶

## چکیده

مفهوم سرمایه اجتماعی در سطوح مختلف ملی، منطقه ای و محلی از نظر اندیشمندان علوم اجتماعی همواره ساز و کاری مهم برای توسعه و بهبود جوامع بوده است. جامعه شناسان، سرمایه اجتماعی را همچون چسبی می انگارند که میان افراد جامعه همبستگی ایجاد می کند و کنش های اجتماعی را در عرصه های مختلف اجتماعی تسهیل می نماید. این سرمایه اجتماعی منبع کنش جمعی است و کیفیت روابط اجتماعی و بالندگی در گرو وجود همین سرمایه است. این سرمایه بر خلاف سرمایه های دیگر که معمولاً متعلق به فرد است بیشتر به جمع تعلق دارد و ویژگی بنیادی گروههای فرافردی چون شهر، محله و به طور کلی حیات اجتماعی به شمار می آید. در این پژوهش که تأکید بر سرمایه اجتماعی محلات است پس از طرح مباحث نظری مربوط به سرمایه اجتماعی و آسیب های اجتماعی وضعیت تجربی این سرمایه در قالب ابعاد و شاخص هایی که برای این سرمایه مطرح هستند شامل متغیرهای مشارکت اجتماعی رسمی

(عضویت انجمنی)، اعتماد بین شخصی، اعتماد نهادی، ارتباطات و روابط متقابل، همیارهای داوطلبانه، هنجارهای همیاری مدنی، نگرش مثبت به حوزه زندگی و روابط همسایگی به عنوان متغیرهای تأثیر گذار بر میزان آسیب های اجتماعی در سطح محلات تهران بررسی شده اند. این پژوهش با استفاده از روش پیمایشی در محلات قدیم و جدید شهر تهران انجام شده است. جامعه آماری، افراد ۱۸ سال به بالای ساکن در شش محله شهر تهران می باشد، حجم نمونه ۳۲۰ نفر است که برای انتخاب آنها از نمونه گیری خوشه ای با احتمال متناسب با حجم استفاده شده و سپس با ابزار پرسشنامه، اطلاعات جمع آوری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. برخی از نتایج مهم پژوهش به شرح زیر می باشد:

- یافته های این تحقیق همبستگی های منفی و معناداری را بین میزان آسیب های اجتماعی و مؤلفه های سرمایه اجتماعی نظیر هنجارهای همیاری مدنی، نگرش مثبت به حوزه زندگی، روابط همسایگی و اعتماد مدنی نشان می دهد.
- محلات قدیمی نسبت به محلات جدید، از سرمایه اجتماعی بالاتری برخوردار هستند. علاوه بر این هر چه مدت سکونت افراد در یک محله افزایش می یابد، از میزان آسیب های اجتماعی کاسته می شود.
- در مدل های رگرسیونی میزان آسیب های اجتماعی با مؤلفه های سرمایه اجتماعی تنها در محلات قدیم معنادار است و قدرت تبیینی هنجارهای همیاری مدنی بیش از سایر متغیرهاست.

## فهرست مطالب

صفحه	عنوان
ب	چکیده
ت	پیشگفتار
ج	فهرست مطالب
ذ	فهرست جدول ها و نمودارها
<b>فصل اول: کلیات پژوهش</b>	
۱	مقدمه
۳	۱-۱- طرح مسأله
۵	۱-۲- سؤالات پژوهش
۶	۱-۳- ضرورت و اهمیت پژوهش
۶	۱-۴- اهداف پژوهش
<b>فصل دوم: بررسی ادبیات، مفاهیم و چارچوب تئوریکی پژوهش</b>	
۸	مقدمه
۹	۲-۱- مفهوم سرمایه
۱۰	۲-۲- اشکال سرمایه
۱۰	۲-۳- مفهوم سرمایه اجتماعی
۱۳	۲-۴- تعاریف سرمایه اجتماعی
۱۴	۲-۵- منابع سرمایه اجتماعی
۱۴	۲-۶- عناصر سرمایه اجتماعی
۱۶	۲-۷- بررسی دیدگاههای نظری سرمایه اجتماعی
۱۶	۲-۷-۱- پیر بورديو
۱۸	۲-۷-۲- جیمز کلمن
۲۰	۲-۷-۳- رابرت پاتنام
۲۳	۲-۷-۴- فرانسیس فوکویاما
۲۵	۲-۷-۵- نان لین
۲۶	۲-۸- جمع بندی نظریات

## ۹-۲- آسیب های اجتماعی

- ۲۷ ..... مقدمه
- ۲۸ ..... ۱-۹-۲- تعریف مفهومی آسیب های اجتماعی
- ۲۸ ..... ۲-۹-۲- تعریف آسیب شناختی اجتماعی
- ۲۹ ..... ۳-۹-۲- هدفهای آسیب شناختی اجتماعی
- ۲۹ ..... ۴-۹-۲- انواع کج رفتاریهای اجتماعی
- ۳۱ ..... ۵-۹-۲- گونه شناسی آسیب های اجتماعی
- ۳۳ ..... ۶-۹-۲- تبیین جامعه شناختی آسیب های اجتماعی
- ۳۳ ..... ۱-۶-۹-۲- نظریه آنومی (بی هنجاری) دورکیم
- ۳۴ ..... ۲-۶-۹-۲- نظریه فشار ساختاری
- ۳۴ ..... ۳-۶-۹-۲- نظریه همبستگی اجتماعی
- ۳۵ ..... ۴-۶-۹-۲- نظریه پیوند اجتماعی
- ۳۶ ..... ۵-۶-۹-۲- نظریه شرمنده سازی
- ۳۶ ..... ۶-۶-۹-۲- نظریه انتقال فرهنگی
- ۳۷ ..... ۷-۹-۲- جمع بندی نظریات

## ۱۰-۲- محله های شهری

- ۳۹ ..... مقدمه
- ۳۹ ..... ۱-۱۰-۲- تقسیم بندی ساختار شهرها
- ۳۹ ..... ۲-۱۰-۲- تعاریف محله
- ۴۰ ..... ۳-۱۰-۲- اهمیت محله به عنوان یک واحد جمعی
- ۴۱ ..... ۴-۱۰-۲- نحوه اداره محله های شهری
- ۴۲ ..... ۵-۱۰-۲- ساختار کالبدی (فیزیکی) محله های شهری
- ۴۴ ..... ۶-۱۰-۲- ساختار اجتماعی محله های شهری
- ۴۴ ..... ۷-۱۰-۲- تحولات اجتماعی محله های شهری

## ۱۱-۲- پیشینه پژوهش

- ۴۵ ..... مقدمه
- ۴۵ ..... ۱-۳- مطالعات خارجی
- ۴۷ ..... ۲-۳- مطالعات داخلی

## فصل سوم: چارچوب نظری پژوهش

مقدمه	۵۴
تأثیرات و کارکردهای سرمایه اجتماعی در سطح میانی	۵۴
چارچوب نظری پژوهش	۵۵
نمودار مدل و فرضیات پژوهش	۶۰

## فصل چهارم: روش شناس پژوهش

مقدمه	۶۳
۴-۱- ویژگیهای تحقیق کاربردی	۶۳
۴-۲- ویژگیهای تحقیق پیمایشی	۶۴
۴-۳- روش و تکنیک تحقیق	۶۴
۴-۴- جامعه آماری	۶۴
۴-۴-۱- روند تکامل و تحولات تهران	۶۵
۴-۵- روش نمونه گیری	۷۳
۴-۶- تعیین حجم نمونه	۷۳
۴-۷- شاخص سازی	۷۴
۴-۷-۱- تعاریف عملیاتی متغیرهای مستقل	۷۴
۴-۷-۱-۱- متغیر مشارکت اجتماعی	۷۵
۴-۷-۱-۲- متغیر اعتماد اجتماعی	۷۵
۴-۷-۱-۳- متغیر ارتباطات	۷۶
۴-۷-۱-۴- متغیر روابط همسایگی	۷۷
۴-۷-۱-۵- متغیر همیارهای داوطلبانه	۷۸
۴-۷-۱-۶- متغیر هنجارهای همیاری مدنی	۷۸
۴-۷-۱-۷- متغیر نگرش مثبت به محله	۷۸
۴-۷-۱-۸- متغیر قدمت سکونت در محله	۷۸
۴-۷-۲- تعاریف عملیاتی متغیر وابسته	۷۸
۴-۷-۲-۱- آسیب های اجتماعی و میزان هر یک	۷۸
۴-۷-۳- تعاریف عملیاتی متغیر واسط	۷۹
۴-۷-۳-۱- متغیر کنترل اجتماعی غیر رسمی	۷۹
۴-۸- متغیرهای زمینه ای	۸۰

- ۹-۴- چگونگی سنجش متغیرها ..... ۸۴
- ۱۰-۴- روایی و اعتبار شاخص ها ..... ۸۵
- ۱۱-۴- آزمون مقدماتی ..... ۸۶
- ۱۲-۴- روشهای تجزیه و تحلیل ..... ۸۷
- ۱۳-۴- محدودیت ها و مشکلات ..... ۸۷

### فصل پنجم: یافته های پژوهش

- ۱-۵- توصیف داده ها ..... ۸۹
- ۱-۱-۵- توصیف متغیرهای زمینه ای ..... ۸۹
- ۱-۱-۱-۵- جنس ..... ۸۹
- ۱-۱-۱-۵- سن ..... ۹۰
- ۱-۱-۱-۵- سطح تحصیلات ..... ۹۱
- ۱-۱-۱-۵- عنوان شغل ..... ۹۱
- ۱-۱-۱-۵- درآمد ..... ۹۲
- ۱-۱-۱-۵- مدت سکونت در محل ..... ۹۳
- ۱-۱-۱-۵- وضعیت مالکیت محل مسکونی ..... ۹۳
- ۱-۱-۱-۵- پایگاه اقتصادی - اجتماعی ..... ۹۴
- ۲-۱-۵- بررسی متغیرهای مورد مطالعه ..... ۹۵
- ۱-۲-۱-۵- عضویت انجمنی ..... ۹۵
- ۲-۲-۱-۵- نوع مشارکت در انجمن ها ..... ۹۹
- ۳-۲-۱-۵- مکان انجمن ها ..... ۱۰۱
- ۴-۲-۱-۵- همیارهای داوطلبانه ..... ۱۰۴
- ۵-۲-۱-۵- اعتماد بین شخصی ..... ۱۰۷
- ۶-۲-۱-۵- اعتماد نهادی ..... ۱۱۲
- ۷-۲-۱-۵- اعتماد مدنی (اعتماد به همسایگان در مصادیق مختلف) ..... ۱۱۵
- ۸-۲-۱-۵- شبکه ارتباطات ..... ۱۱۸
- ۱-۸-۲-۱-۵- فراوانی تماس (بعد ساختاری) ..... ۱۱۸
- ۲-۸-۲-۱-۵- شیوه تماس (بعد ساختاری) ..... ۱۲۵
- ۱-۲-۸-۲-۱-۵- تماس حضوری و رو در رو ..... ۱۲۵
- ۲-۲-۸-۲-۱-۵- تماس تلفنی ..... ۱۲۹

- ۱۳۳ ..... ۳-۲-۸-۲-۱-۵ - تماس از طریق اینترنت
- ۱۳۶ ..... ۳-۲-۸-۱-۵ - صمیمیت رابطه
- ۱۴۱ ..... ۴-۲-۸-۱-۵ - حمایت های دریافتی از اعضای شبکه (بعد عاطفی) ...
- ۱۴۲ ..... ۵-۲-۸-۱-۵ - حمایت کردن از اعضای شبکه (بعد عاطفی)
- ۱۴۴ ..... ۹-۲-۱-۵ - نگرش مثبت به محله
- ۱۴۸ ..... ۱۰-۲-۱-۵ - هنجارهای همیاری مدنی
- ۱۵۲ ..... ۱۱-۲-۱-۵ - روابط همسایگی
- ۱۵۹ ..... ۱۲-۲-۱-۵ - کنترل اجتماعی غیر رسمی
- ۱۶۱ ..... ۱۳-۲-۱-۵ - آسیب های اجتماعی و میزان هر یک
- ۱۶۵ ..... ۱-۱۳-۲-۱-۵ - میزان آسیب های اجتماعی
- ۱۷۰ ..... ۲-۱۳-۲-۱-۵ - اولویت بندی آسیب های اجتماعی
- ۱۷۰ ..... ۳-۱۳-۲-۱-۵ - اولویت بندی جرائم اجتماعی
- ۱۷۱ ..... ۳-۱-۵ - بررسی روابط متغیرها
- ۱۷۱ ..... ۱-۳-۱-۵ - بررسی روابط دو جانبه متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق
- ۱۷۹ ..... ۳-۵ - تحلیل داده ها
- ۱۷۹ ..... ۱-۳-۵ - تحلیل رگرسیون چند گانه

### فصل ششم: نتیجه گیری پژوهش

- ۱۸۷ ..... ۱-۶ - خلاصه و نتیجه گیری
- ۱۸۷ ..... الف - نتایج توصیفی
- ۱۹۲ ..... ب - نتایج تبیینی
- ۱۹۶ ..... ۲-۶ - منابع و مأخذ
- ۱۹۶ ..... ۱-۲-۶ - منابع فارسی
- ۱۹۹ ..... ۲-۲-۶ - منابع انگلیسی
- ۲۰۰ ..... ۳-۶ - پیوست پژوهش
- ۱-۳-۶ - پرسشنامه
- ۲-۳-۶ - چکیده انگلیسی

### فهرست جدول ها و نمودارها

- جدول ۱-۲ - تعاریف، اهداف، تحلیل و منابع حاصل از سرمایه اجتماعی ..... ۲۶
- جدول ۱-۴ - متغیرهای مستقل، وابسته، کنترل و زمینه ای ..... ۸۱

- جدول ۲-۴ - متغیرهای مورد مطالعه و چگونگی سنجش آنها ..... ۸۴
- جدول ۳-۴ - میزان روایی طیف ها و ضرایب آنها ..... ۸۶
- جدول ۱-۵ - توزیع فراوانی نسبی ساکنین محلات بر حسب جنس ..... ۸۹
- جدول ۲-۵ - توزیع فراوانی نسبی ساکنین محلات بر حسب جنس و گروه سنی ..... ۹۰
- جدول ۳-۵ - توزیع فراوانی نسبی ساکنین محلات بر حسب تحصیلات و جنس ..... ۹۱
- جدول ۴-۵ - توزیع فراوانی نسبی ساکنین محلات بر حسب عنوان شغل و جنس ..... ۹۱
- جدول ۵-۵ - توزیع فراوانی نسبی ساکنین محلات بر حسب درآمد ماهانه ..... ۹۲
- جدول ۶-۵ - توزیع فراوانی نسبی ساکنین بر حسب مدت سکونت در محل ..... ۹۳
- جدول ۷-۵ - توزیع فراوانی نسبی ساکنین محلات بر حسب مالکیت منزل ..... ۹۳
- جدول ۸-۵ - توزیع فراوانی نسبی پایگاه اقتصادی - اجتماعی بر حسب مناطق ..... ۹۴
- جدول ۹-۵ - عضویت در انجمن ها به تفکیک محله ..... ۹۵
- جدول ۱۰-۵ - نتایج T-Test عضویت در انجمن ها در دو محله قدیم و جدید ..... ۹۸
- جدول ۱۱-۵ - نتایج تحلیل واریانس عضویت انجمنی در بین محلات ..... ۹۸
- جدول ۱۲-۵ - مقایسه زوجی محله ها بر حسب عضویت انجمنی با آزمون شفه ..... ۹۸
- جدول ۱۳-۵ - نوع مشارکت در انجمن ها به تفکیک محله ..... ۹۹
- جدول ۱۴-۵ - نتایج T-Test نوع مشارکت در انجمن ها در محله قدیم و جدید ... ۱۰۰
- جدول ۱۵-۵ - نتایج تحلیل واریانس نوع مشارکت در انجمن ها در بین محلات ..... ۱۰۰
- جدول ۱۶-۵ - مقایسه زوجی محله ها بر حسب نوع مشارکت در انجمن ها با شفه . ۱۰۱
- جدول ۱۷-۵ - مکان انجمن ها به تفکیک محله ..... ۱۰۱
- جدول ۱۸-۵ - نتایج T-Test مکان انجمن ها در دو محله قدیم و جدید ..... ۱۰۳
- جدول ۱۹-۵ - نتایج تحلیل واریانس مکان انجمن ها در بین محلات مورد بررسی ... ۱۰۳
- جدول ۲۰-۵ - مقایسه زوجی محله ها بر حسب مکان انجمن ها با آزمون شفه ..... ۱۰۳
- جدول ۲۱-۵ - موارد همیارهای داوطلبانه به تفکیک محله ..... ۱۰۴
- جدول ۲۲-۵ - نتایج T-Test همیارهای داوطلبانه در دو محله قدیم و جدید ..... ۱۰۵
- جدول ۲۳-۵ - نتایج تحلیل واریانس همیارهای داوطلبانه در بین محلات ..... ۱۰۵
- جدول ۲۴-۵ - مقایسه زوجی محله ها بر حسب همیارهای داوطلبانه با شفه ..... ۱۰۶
- جدول ۲۵-۵ - میزان اعتماد به بستگان و افراد غیر خویشاوند به تفکیک محله ..... ۱۰۷
- جدول ۲۶-۵ - نتایج T-Test میزان اعتماد به همسایگان در محله قدیم و جدید ... ۱۱۰
- جدول ۲۷-۵ - نتایج T-Test میزان اعتماد بین شخصی در محله قدیم و جدید ..... ۱۱۰



- جدول ۲۸ - ۵ - نتایج تحلیل واریانس اعتماد بین شخصی در بین محلات ..... ۱۱۰
- جدول ۲۹ - ۵ - مقایسه زوجی محله ها برحسب اعتماد بین شخصی با شفه ..... ۱۱۱
- جدول ۳۰ - ۵ - اعتماد به نهادها و سازمانها به تفکیک محله ..... ۱۱۲
- جدول ۳۱ - ۵ - نتایج T-Test میزان اعتماد نهادی در دو محله قدیم و جدید ..... ۱۱۳
- جدول ۳۲ - ۵ - نتایج تحلیل واریانس اعتماد نهادی در بین محلات ..... ۱۱۳
- جدول ۳۳ - ۵ - مقایسه زوجی محله ها برحسب اعتماد نهادی با آزمون شفه ..... ۱۱۴
- جدول ۳۴ - ۵ - اعتماد پاسخگویان در مصادیق مختلف به تفکیک محله ..... ۱۱۵
- جدول ۳۵ - ۵ - نتایج T-Test اعتماد به مردم محله در محله قدیم و جدید ..... ۱۱۶
- جدول ۳۶ - ۵ - نتایج T-Test اعتماد مدنی در دو محله قدیم و جدید ..... ۱۱۷
- جدول ۳۷ - ۵ - نتایج تحلیل واریانس اعتماد مدنی در بین محلات ..... ۱۱۷
- جدول ۳۸ - ۵ - مقایسه زوجی محله ها برحسب اعتماد مدنی با استفاده از شفه ..... ۱۱۷
- جدول ۳۹ - ۵ - تماس با بستگان و افراد غیر خویشاوند به تفکیک محله ..... ۱۱۸
- جدول ۴۰ - ۵ - نتایج T-Test تماس با بستگان درجه یک در محله قدیم و جدید .. ۱۲۲
- جدول ۴۱ - ۵ - نتایج T-Test تماس با دیگران دور در محله قدیم و جدید ..... ۱۲۲
- جدول ۴۲ - ۵ - نتایج T-Test تماس با همسایگان در محله قدیم و جدید ..... ۱۲۳
- جدول ۴۳ - ۵ - نتایج T-Test فراوانی تماس در دو محله قدیم و جدید ..... ۱۲۳
- جدول ۴۴ - ۵ - نتایج تحلیل واریانس تماس با بستگان و افراد غیر خویشاوند ..... ۱۲۴
- جدول ۴۵ - ۵ - مقایسه زوجی محله ها برحسب فراوانی تماس با شفه ..... ۱۲۴
- جدول ۴۶ - ۵ - تماس حضوری با بستگان و غیر خویشاوندان به تفکیک محله ..... ۱۲۵
- جدول ۴۷ - ۵ - نتایج T-Test تماس حضوری با اعضای شبکه در دو محله ..... ۱۲۷
- جدول ۴۸ - ۵ - نتایج تحلیل واریانس تماس حضوری در بین محلات ..... ۱۲۸
- جدول ۴۹ - ۵ - مقایسه زوجی محله ها برحسب تماس حضوری با شفه ..... ۱۲۸
- جدول ۵۰ - ۵ - توزیع فراوانی تماس تلفنی با بستگان و غیرخویشاوندان به تفکیک . ۱۲۹
- جدول ۵۱ - ۵ - نتایج T-Test تماس تلفنی با همسایگان در محله قدیم و جدید ... ۱۳۱
- جدول ۵۲ - ۵ - نتایج T-Test تماس تلفنی با اعضای شبکه در محله قدیم و جدید ۱۳۲
- جدول ۵۳ - ۵ - نتایج تحلیل واریانس تماس تلفنی در بین محلات ..... ۱۳۲
- جدول ۵۴ - ۵ - مقایسه زوجی محله ها برحسب تماس تلفنی با آزمون شفه ..... ۱۳۲
- جدول ۵۵ - ۵ - تماس اینترنتی با بستگان و غیر خویشاوندان به تفکیک محله ..... ۱۳۳
- جدول ۵۶ - ۵ - نتایج T-Test تماس از طریق ایمیل در محله قدیم و جدید ..... ۱۳۵

- جدول ۵۷ - ۵ - نتایج تحلیل واریانس تماس اینترنتی در بین محلات ..... ۱۳۵
- جدول ۵۸ - ۵ - مقایسه زوجی محله ها برحسب تماس اینترنتی با شفه ..... ۱۳۵
- جدول ۵۹ - ۵ - صمیمیت با بستگان و غیر خویشاوندان به تفکیک محله ..... ۱۳۶
- جدول ۶۰ - ۵ - نتایج T-Test صمیمیت با همسایگان در محله قدیم و جدید ..... ۱۳۹
- جدول ۶۱ - ۵ - نتایج T-Test صمیمیت در دو محله قدیم و جدید ..... ۱۳۹
- جدول ۶۲ - ۵ - نتایج تحلیل واریانس صمیمیت در بین محلات مورد بررسی ..... ۱۳۹
- جدول ۶۳ - ۵ - مقایسه زوجی محله ها برحسب صمیمیت با آزمون شفه ..... ۱۴۰
- جدول ۶۴ - ۵ - انواع حمایت های دریافتی از اعضای شبکه به تفکیک محله ..... ۱۴۱
- جدول ۶۵ - ۵ - حمایت از اعضای شبکه ارتباطات به تفکیک محله ..... ۱۴۲
- جدول ۶۶ - ۵ - نتایج T-Test حمایت رسانی به اعضای شبکه در دو محله ..... ۱۴۳
- جدول ۶۷ - ۵ - نگرش مثبت ساکنین به محل زندگی خود به تفکیک محله ..... ۱۴۴
- جدول ۶۸ - ۵ - نتایج T-Test میزان رضایت از زندگی در محله قدیم و جدید ..... ۱۴۵
- جدول ۶۹ - ۵ - نتایج T-Test میزان نگرش مثبت به محله در محله قدیم و جدید ... ۱۴۶
- جدول ۷۰ - ۵ - نتایج تحلیل واریانس نگرش مثبت به محله در بین محلات ..... ۱۴۶
- جدول ۷۱ - ۵ - مقایسه زوجی محله ها برحسب نگرش مثبت به محله با شفه ..... ۱۴۷
- جدول ۷۲ - ۵ - هنجارهای همیاری مدنی به تفکیک محله ..... ۱۴۸
- جدول ۷۳ - ۵ - نتایج T-Test هنجارهای همیاری مدنی در محله قدیم و جدید .... ۱۵۱
- جدول ۷۴ - ۵ - نتایج تحلیل واریانس هنجارهای همیاری مدنی در بین محلات ..... ۱۵۱
- جدول ۷۵ - ۵ - مقایسه زوجی محله ها برحسب هنجارهای همیاری مدنی با شفه ..... ۱۵۱
- جدول ۷۶ - ۵ - شعاع روابط همسایگی ..... ۱۵۲
- جدول ۷۷ - ۵ - نتایج T-Test شعاع روابط همسایگی در محله قدیم و جدید ..... ۱۵۳
- جدول ۷۸ - ۵ - نتایج تحلیل واریانس شعاع روابط همسایگی در بین محلات ..... ۱۵۳
- جدول ۷۹ - ۵ - مقایسه زوجی محله ها برحسب شعاع روابط همسایگی با شفه ..... ۱۵۳
- جدول ۸۰ - ۵ - توزیع فراوانی شناخت همسایگان ..... ۱۵۴
- جدول ۸۱ - ۵ - نتایج T-Test میزان شناخت همسایه ها در محله قدیم و جدید .... ۱۵۴
- جدول ۸۲ - ۵ - نتایج تحلیل واریانس شناخت همسایه ها در بین محلات ..... ۱۵۵
- جدول ۸۳ - ۵ - مقایسه زوجی محله ها برحسب شناخت همسایه ها با شفه ..... ۱۵۵
- جدول ۸۴ - ۵ - توزیع فراوانی انواع روابط همسایگی ..... ۱۵۶
- جدول ۸۵ - ۵ - نتایج T-Test انواع روابط همسایگی در محله قدیم و جدید ..... ۱۵۷

- جدول ۸۶ - ۵ - نتایج تحلیل واریانس انواع روابط همسایگی در بین محلات ..... ۱۵۸
- جدول ۸۷ - ۵ - کنترل اجتماعی غیر رسمی ساکنین به تفکیک محله ..... ۱۵۹
- جدول ۸۸ - ۵ - نتایج T-Test کنترل اجتماعی غیر رسمی در محله قدیم و جدید ... ۱۶۰
- جدول ۸۹ - ۵ - نتایج تحلیل واریانس کنترل اجتماعی غیر رسمی در بین محلات ..... ۱۶۰
- جدول ۹۰ - ۵ - مقایسه زوجی محله ها بر حسب کنترل اجتماعی غیر رسمی با شفه .. ۱۶۰
- جدول ۹۱ - ۵ - آسیب های اجتماعی به تفکیک محله ..... ۱۶۱
- جدول ۹۲ - ۵ - نتایج T-Test آسیب های اجتماعی در دو محله قدیم و جدید ..... ۱۶۳
- جدول ۹۳ - ۵ - نتایج تحلیل واریانس آسیب های اجتماعی در بین محلات ..... ۱۶۳
- جدول ۹۴ - ۵ - مقایسه زوجی محله ها بر حسب آسیب های اجتماعی با شفه ..... ۱۶۴
- جدول ۹۵ - ۵ - میزان آسیب های اجتماعی به تفکیک محله ..... ۱۶۵
- جدول ۹۶ - ۵ - نتایج T-Test میزان آسیب های اجتماعی در محله قدیم و جدید .. ۱۶۸
- جدول ۹۷ - ۵ - نتایج تحلیل واریانس میزان آسیب های اجتماعی در بین محلات ..... ۱۶۹
- جدول ۹۸ - ۵ - مقایسه زوجی محله ها بر حسب میزان آسیب های اجتماعی با شفه .. ۱۶۹
- جدول ۹۹ - ۵ - اولویت بندی آسیب های اجتماعی به تفکیک محله ..... ۱۷۰
- جدول ۱۰۰ - ۵ - اولویت بندی جرائم اجتماعی به تفکیک محله ..... ۱۷۰
- جدول ۱۰۱ - ۵ - روابط همبستگی عضویت انجمنی و میزان آسیب های اجتماعی ..... ۱۷۱
- جدول ۱۰۲ - ۵ - روابط همبستگی همیاری و میزان آسیب های اجتماعی ..... ۱۷۲
- جدول ۱۰۳ - ۵ - روابط همبستگی اعتماد و میزان آسیب های اجتماعی ..... ۱۷۳
- جدول ۱۰۴ - ۵ - روابط همبستگی ارتباطات و میزان آسیب های اجتماعی ..... ۱۷۵
- جدول ۱۰۵ - ۵ - روابط همبستگی روابط همسایگی و میزان آسیب های اجتماعی ... ۱۷۶
- جدول ۱۰۶ - ۵ - روابط همبستگی نگرش مثبت و میزان آسیب های اجتماعی ..... ۱۷۶
- جدول ۱۰۷ - ۵ - روابط همبستگی قدمت حضور ساکنین و میزان آسیب ها ..... ۱۷۷
- جدول ۱۰۸ - ۵ - روابط همبستگی قدمت حضور ساکنین و میزان سرمایه اجتماعی .... ۱۷۷
- جدول ۱۰۹ - ۵ - روابط همبستگی کنترل اجتماعی و میزان آسیب های اجتماعی ..... ۱۷۸
- جدول ۱۱۰ - ۵ - چکیده مدل ..... ۱۷۹
- جدول ۱۱۱ - ۵ - ANOVA ..... ۱۸۰
- جدول ۱۱۲ - ۵ - متغیرهای وارد شده و خارج شده در مدل ..... ۱۸۱
- جدول ۱۱۳ - ۵ - چکیده مدل بر اساس محله قدیم و جدید ..... ۱۸۳
- جدول ۱۱۴ - ۵ - ANOVA به تفکیک محله قدیم و جدید ..... ۱۸۳

جدول ۱۱۵ - ۵ - متغیرهای وارد شده و خارج شده در مدل به تفکیک محلات ..... ۱۸۴  
نمودار مدل ..... ۶۰

• فصل اول

کلیات پژوهش

## مقدمه

دغدغه پرداختن به روابط اجتماعی از جمله مسائلی است که همیشه مورد توجه جامعه شناسان کلاسیک و معاصر بوده است. در حقیقت می توان گفت ظهور جامعه شناسی هم خود نتیجه فرآیند کاهش میزان روابط اجتماعی بر اثر صنعتی شدن و شهرنشینی بی رویه بوده است، که سبب شد تغییرات بنیادینی در سبک زندگی انسانها پدید آید؛ گسترش حاشیه نشینی، بیکاری، انواع بیماریها و بسیاری آسیب های اجتماعی دیگر از جمله این تغییرات می باشند. جامعه شناسان معتقدند جوامع کنونی بیش از پیش پیچیده شده و دچار تضاد ارزشها گردیده است. در شهرهای امروزی روابط چهره به چهره کارکرد خود را از دست داده و روابط دیگری جایگزین شده است. شهرها بر خلاف گذشته انواع جرائم، ناهنجاریها و بیماریهای مختلف را تحمل می کنند که البته این وضعیت در مورد مراکز شهری که عمدتاً مناطق پرجمعیت تری هستند در حال تشدید است.

به نظر می رسد کمبود روابط عاطفی، فقدان فعالیت ها و حمایت های گروهی و شبکه های دوستی سبب رشد روحیه فردگرایانه و افزایش انواع مختلفی از آسیب های اجتماعی گردیده است. در این شرایط دلیل چندانی برای اعتماد به دیگران وجود ندارد و این دشواری اعتماد سازی به افزایش هزینه ها منجر می شود (کلاوس افه، ۱۳۸۴ : ۲۳۳).

اما چگونه می توان روابط اجتماعی را در این فضا بهبود بخشید؟ دانشمندان رشته های مختلف علوم اجتماعی به تازگی مفهوم "سرمایه اجتماعی" را مطرح نموده اند. ساده ترین راه درک این مفهوم چند مثال ساده می باشد. اکثر قریب به اتفاق ما در شبکه های اجتماعی و انجمن های مختلف عضو هستیم؛ اغلب اوقات فراغت خود را با دوستان و همکاران خاصی می گذرانیم و نسبت به احزاب سیاسی یا گروههای قومی و مذهبی خاصی احساس تعلق داریم. همه اینها به علاوه بسیاری روابط اجتماعی دیگر که ما را به دیگران پیوند داده و کنش اجتماعی را تسهیل می کند؛ سرمایه اجتماعی نامیده می شود. حفظ و تقویت این نوع سرمایه به مثابه علت یا متغیر مستقل، موجب بروز رفتارها و واکنش های مثبت و هنجارمند گردیده و سبب کاهش ناهنجاریها و آسیب های اجتماعی به عنوان معلول یا متغیر وابسته خواهد شد. همانگونه که جیمز کلمن می گوید:

«هنگامی که هنجاری وجود دارد و مؤثر هم هست تشکیل شکلی نیرومند - اگر چه گاهی هم آسیب پذیر - از سرمایه اجتماعی را می دهد. هنجارهای نافذی که مانع جرم و جنایت باشد، این امکان را به وجود می آورد که اشخاص در یک شهر در ساعات شب با فراغ خاطر از خانه

خارج شوند و افراد سالمند بی آنکه بیمی از بابت ایمنی خود داشته باشند از منازل خود بیرون بروند. اگر در جامعه این هنجار وجود داشته باشد که به دانش آموزانی که موفقیت بزرگ کسب می کنند جایزه ای در خور داده شود، وظایف مدرسه بسیار تسهیل خواهد شد» (کلمن به نقل از تاجبخش، ۱۳۸۴: ۶۳ - ۶۲).

هنجارها، ارزشها، عرف و سنت هایی که در یک بستر اجتماعی در طول زمان از مجرای رفتار متقابل افراد شکل گرفته و تکوین می یابند، در مقایسه با نهادها و قانونهای رسمی و تأسیسی نقشی اساسی تر در جامعه پذیری و کنترل اجتماعی ایفاء می کنند؛ زیرا در مقایسه با عامل اجبار، بر پایه عامل اعتماد متقابل جمعی عمل می کنند.

سرمایه اجتماعی که بدین ترتیب شکل می گیرد در مقایسه با نهادهای رسمی، نیروهای قضایی و پلیس که به شیوه اقتدار آمیز و مبتنی بر اجبار عمل می کنند، به شیوه های غیر رسمی و غیر اقتدار آمیز منجر به تأمین امنیت اجتماعی می شوند. سرمایه اجتماعی بدین ترتیب مکانیسمی اخلاقی برای جامعه پذیری ایجاد می کند که هرگز نمی تواند به شیوه های کارگزارانه و تحمیلی ایجاد شود. این واقعیت از بررسی تجربه کشورهای که به شیوه اقتدار آمیز خواهان ساخت انسان و جامعه مطلوب بوده اند، به روشنی قابل استنتاج است، تجربه چین و شوروی سابق گویای این واقعیت است (مهرداد، ۱۳۶۷: ۱۱).

بدین ترتیب استقرار سرمایه اجتماعی علاوه بر جلوگیری از وقوع جرم و جنایت و ناهنجاری موجب زمینه سازی مشارکت فعال افراد در زندگی اجتماعی گردیده و توسعه همه جانبه در حوزه گروههای اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی را فراهم می کند. گروهی که در میان اعضای آن وفاداری و اعتماد شدیدی وجود دارد می تواند کارهای بسیار بزرگتری در مقایسه با گروههای دیگر که در میان ایشان اعتماد و وفاداری وجود ندارد انجام دهد (کلمن به نقل از تاجبخش، ۱۳۸۴: ۵۵).

اگر چه عده ای معتقدند در کشورهای در حال گذاری چون ایران سرمایه اجتماعی به مفهوم غربی وجود ندارد اما بدون شک فرهنگ های مختلف سرمایه اجتماعی را به شیوه های مختلف نمایش می دهند. هیأت های مذهبی که همه ساله در ایام محرم به صورت خود جوش شکل می گیرد و بسیاری تشکل های غیر دولتی در قالب انجمنها و کانونها - که روابطشان از نوع افقی است - همه و همه پتانسیل هایی از جنس سرمایه اجتماعی است که می توان از آنها استفاده های بسیار زیادی کرد.

## ۱ - ۱ - طرح مسأله

سرمایه اجتماعی مفهومی به نسبت جدید و در عین حال بحث انگیز و جنجالی در علوم اجتماعی است که به تدریج از دهه ۱۹۹۰ به این سو به وفور در تزاها و مقالات دانشجویی برای تبیین و تحلیل نظری در حوزه های مختلف اجتماعی، اقتصادی و سیاسی به کار گرفته می شود. این مسأله و روند به ویژه در ایالات متحده آمریکا و بریتانیای کبیر سابق صادق است و یکی از دلایل آن وجود ماهیت های بسیار فردگرایانه روابط اجتماعی معاصر در این کشورهاست که به مسائلی همچون ازدواجهای بی دوام، میزان زیاد جنایت و از خود بیگانگی افراد منجر می شود (تاجبخش، ۱۳۸۴: ۱۰).

شهرنشینان امروز همچون گذشتگان خود با خویشاوندان، همسایگان، همکاران و دوستان روابط صمیمانه نزدیکی ندارند. به عبارتی کمیت و صد البته کیفیت روابط اجتماعی تنزل شدیدی داشته است. بنابراین از این جهت روابط اجتماعی افراد نیز یک مسأله شده است. لیکن منظور از سرمایه اجتماعی به طور خلاصه به معنای هنجارها و شبکه هایی است که امکان مشارکت مردم و اقدامات جمعی را به منظور کسب سود متقابل فراهم می کند. شاید بتوان ایده اساسی سرمایه اجتماعی را در چند واژه ساده خلاصه کرد «ارتباطات مهم هستند». خانواده، دوستان، شرکاء و همکاران شخص سرمایه مهمی را تشکیل می دهند، سرمایه ای که به هنگام مواجهه با یک بحران، فی نفسه مفیدند همچون دستاورد مادی که در بردارد. به علاوه آنچه که در مورد افراد صدق می کند، در مورد گروهها هم صادق است (ولکاک و نارایان، ۱۳۸۴: ۵۲۸). همچنین کلمن دو ویژگی مشترک برای همه عناصر این نوع سرمایه نام می برد: «نخست اینکه آنها همگی شامل برخی جنبه های ساختار اجتماعی هستند. به عبارت دیگر سرمایه اجتماعی در ساختار روابط میان کنشگران (که ممکن است افراد یا سازمانهای هدفمند باشند) نهفته است و دومین نکته اینکه سرمایه اجتماعی کنش اجتماعی را تسهیل می کند؛ علاوه بر این سرمایه اجتماعی را نمی توان کاملاً در همه جا به شکلهای دیگر سرمایه - از قبیل سرمایه مالی یا انسانی - تبدیل کرد. بدین ترتیب سرمایه اجتماعی دارای واقعیت های خاص خویش است» (تاجبخش، ۱۳۸۴: ۱۲ - ۱۱).

با ایجاد ارتباط با همدیگر و تلاش برای حفظ تداوم آن مردم قادر خواهند بود تا با همدیگر کار کرده و به اهدافی دست یابند که اگر به تنهایی کار می کردند، یا موفق نمی شدند و یا به سختی به موفقیت می رسیدند. در حقیقت در مواقع اتفاق یا مشکلات، مردم مراجع رسمی را رها کرده و با مردمی که می شناسند صحبت می کنند. به سراغ دوستان قابل اعتماد، اعضای خانواده



و آشنایانی در محیط کار و زندگی می روند که کارکرد مؤثرتر و سریعتری خواهد داشت (محمدی، ۱۳۸۴ : ۹).

این نوع سرمایه در سطوح مختلف ملی، منطقه ای و محلی از نظر اندیشمندان علوم اجتماعی همواره ساز و کار مهم برای توسعه و بهبود جوامع بوده است. سرمایه هایی که بر خلاف سرمایه های دیگر که متعلق به فرد است، بیشتر متعلق به جمع بوده و ویژگی بنیادی گروههای فرافردی چون شهر، محله و به طور کلی حیات اجتماعی به شمار می آید، به گونه ای که وجود سرمایه اجتماعی جامعه را سالم تر، توانگرتر و شاید با تدبیرتر و شکیباتر می سازد. روابط اجتماعی که در این پژوهش از آن به عنوان سرمایه اجتماعی نام برده شده است موجب کاهش هزینه های روابط اجتماعی گردیده و در نتیجه باعث حل مسالمت آمیز تضادها و تفاوت های بین شخصی (در خانه، محله و کار) می شود.

سرمایه اجتماعی سود سرمایه گذاری در زمینه سرمایه فیزیکی و سرمایه انسانی را افزایش می دهد. در جامعه ای که از نعمت سرمایه اجتماعی چشمگیر برخوردار است همکاری نیز آسانتر است (پاتنام، ۱۳۸۴ : ۹۵). در صورتیکه فردگرایی مردمی را ایجاد می کند که ظرفیت همکاری کمی دارند، چون پیوندها و هنجارهای اجتماعی را نمی آموزند و همواره جامعه را با هرج و مرج رو به رو می کنند (تاجبخش، ۱۳۸۴ : ۱۴).

همانطور که در بالا آمد، مفهوم سرمایه اجتماعی از این قابلیت برخوردار است تا در تحلیل های نظری در حوزه های مختلف به کار گرفته شود که یکی از این حوزه ها «آسیب های اجتماعی» است. آسیب های اجتماعی به هر نوع عمل فردی یا جمعی اطلاق می شود که در چهارچوب اصول اخلاقی و قواعد عام عمل جمعی رسمی یا غیر رسمی جامعه محل فعالیت کنشگران قرار نمی گیرد و در نتیجه با منع قانونی و یا قبح اخلاقی و اجتماعی رو به رو می گردد. آسیب های اجتماعی پدیده های متنوع، نسبی و متغیراند؛ پرخاشگری و جنایت، خودکشی، اعتیاد و قاچاق مواد مخدر، روسپیگری، جرائم مالی، اقتصادی و سرقت، نزاع و درگیری نمونه هایی از آسیب های اجتماعی جامعه امروزی ایران اند که کم و کیف آنها بر حسب زمان و مکان تغییر می کند. به این صورت که آنچه در زمانی خاص از طرف اجتماع و از دید افراد جرم محسوب می شود ممکن است در زمانی دیگر به علت تغییر شرایط اجتماعی و به علت ارزشهای فرهنگی فاقد آن اعتبار گردد.

در حقیقت ساختار پیچیده آسیب های اجتماعی سبب گردیده ضمن پذیرش و تکمیل نظریات موجود و با در نظر گرفتن یافته ها و نظریات جدید عمق و حدود شناخت خود را

گسترده تر کنیم. از این منظر، سرمایه اجتماعی با فراهم ساختن زمینه نظارت و کنترل اجتماعی غیر اقتدار آمیز بر فرد و جامعه پذیر ساختن وی که از مجرای احترام به عرف، سنت ها، هنجارها و ارزشهای اجتماعی حاصل می شود، از یک سو به معنادار ساختن زندگی اجتماعی برای فرد و زمینه سازی مشارکت فعال وی در زندگی اجتماعی می پردازد و از سوی دیگر از جهت پیامدهای جمعی و عمومی موجب سلامتی کلی جامعه، پایداری و ثبات اجتماعی می شود (تقی لو، ۱۳۸۵: ۲۴۰).

هر چند تحلیل گران به سویه تاریک سرمایه اجتماعی نیز توجه داشته اند که هر گاه دایره اعتماد، محدود به دوستان و خانواده باشد، بنیانهای فرهنگی فساد ایجاد می شود چون نظام اخلاقی دوگانه ای به وجود می آید: رفتار خوب با دوستان و خانواده و رفتاری نه چندان مطلوب با عموم غریبه ها. با این حال سرمایه اجتماعی قابلیت تبیین و توضیح مسائل و مشکلات اجتماعی را داشته و می تواند راهکارهای مناسبی برای حل آسیب های اجتماعی پیش روی ما قرار دهد. بنابراین بعید است که بتوانیم تنها با تأمین سرمایه مالی و انسانی به نتایج مثبتی چون رشد اقتصادی، کاهش فقر، آسیب های اجتماعی و یا حتی مشارکت گروهی برسیم.

## ۲ - ۱ - این پژوهش به دنبال آن است که به سؤالات زیر پاسخ دهد

- ۱ - محله های قدیمی و جدید به لحاظ سرمایه اجتماعی چه تفاوتی با هم دارند؟ (تأثیر قدمت بر سرمایه اجتماعی)
- ۲ - رابطه سرمایه اجتماعی با ویژگیهای محله ای چیست؟
- ۳ - انواع آسیب های اجتماعی در محلات مختلف کدامند؟
- ۴ - چه رابطه ای میان سرمایه اجتماعی محلات و جرم خیزی محلات مختلف وجود دارد؟

### ۳ - ۱ - اهمیت و ضرورت تحقیق

نسبت کل جمعیتی که در شهرها زندگی می کند، میزان شهری بودن دنیای معاصر را به طور دقیق و کامل نمی سنجد. تأثیراتی که شهرها بر زندگی اجتماعی انسان می گذارند زیادتر از آن است که نسبت جمعیت شهری نشان می دهد؛ زیرا شهر نه تنها به طور فزاینده سکونتگاه و کارگاه انسان امروزی است، بلکه مرکز نوآوری و نظارت بر زندگی اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی نیز است. امروزه در شهرها تعداد زیادی از مردم در مجاورت یکدیگر زندگی می کنند، بی آنکه افراد دیگر را شخصاً بشناسند، ضمن اینکه بیشتر تماسها در بین ساکنین شهر زودگذر است. به علت تحرکات زیاد در زندگی شهرنشینی پیوندهای نسبتاً ضعیفی نیز بین ساکنان مناطق مختلف وجود دارد. بر خلاف جوامع سنتی، در شهرهای امروزی روابط روز به روز غیر شخصی تر و رسمی تر گردیده و بی توجهی به کارها و رفتارهای دیگر ساکنین و هم محله ای ها فراوان تر، ضمن اینکه مشارکت در امور محله ها نیز رو به کاستی می نهد و سرانجام اینکه همه این بی توجهی ها می تواند مشکلات عدیده ای برای ساکنین آن و همچنین دولتها در اداره امور شهری ایجاد نماید. بنابراین شناخت دقیق از وضعیت محلات و روابط اجتماعی که در بین ساکنان آن جاری است، نقش بسیار مهمی در برنامه ریزیهای اجتماعی دارد. در تحقیق حاضر نیز درصدد هستیم، از تئوریهای نظری صرف، پا را فراتر نهاده و وضعیت واقعی جامعه امروز ایران و آنچه را که در محلات شهری مختلف می گذرد تجزیه و تحلیل نماییم.

امید است این تحقیق به همراه سایر تحقیقات بتواند سهمی هر چند کوچک در برنامه ریزیهای این مرز و بوم داشته باشد.

### ۴ - ۱ - اهداف تحقیق

- هدفهایی که در این پژوهش مورد بررسی قرار می گیرند عبارتند از:
- ۱ - بررسی و مقایسه محله های قدیم و جدید تهران به لحاظ سرمایه اجتماعی.
  - ۲ - بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با ویژگیهای محلات تهران.
  - ۳ - بررسی و شناسایی انواع آسیب های اجتماعی در محلات مختلف تهران.
  - ۴ - بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و آسیب های اجتماعی در محلات شهر تهران.

• فصل دوم

بررسی ادبیات، مفاهیم و

چارچوب تئوریک پژوهش